

О. В. Даниско

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

ПРОБЛЕМА ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О. БУТОВСЬКОГО

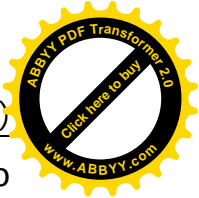
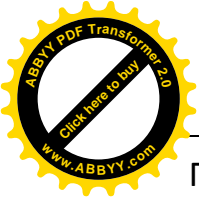
У статті розглянуто проблему всебічного формування особистості в науково-педагогічній спадщині О. Бутовського. Доведено, що ключовим концептом педагогічної теорії вчений визначав тілесне (фізичне) виховання. Праналізовано теоретичні ідеї та практичний досвід педагога з метою виявлення специфіки поглядів на формування здорового способу життя як засобу повноцінного та гармонійного розвитку особистості.

Ключові слова: особистість, усебічний розвиток, здоровий спосіб життя, фізичне виховання, О. Бутовський.

Постановка проблеми. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки пріоритетним завдання національної освітньої політики є всебічний та гармонійний розвиток сутнісних сил людини. Це визначає мету і кінцевий результат навчально-виховного процесу, спрямованого на «забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовку молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності» [3, 10]. Водночас поглиблення соціально-економічної кризи зумовлює виникнення суперечностей між цим виховним ідеалом та спроможністю до його реального впровадження в сучасну освітню практику.

Означені суперечності актуалізують необхідність звернення до педагогічних надбань минулого, осмислення вітчизняного історико-педагогічного досвіду. Це спонукає нас до вивчення педагогічної спадщини О. Бутовського, в якій центральною є ідея всебічно та гармонійно розвиненої особистості.

Аналіз актуальних досліджень. До теоретичного обґрунтування і практичної реалізації завдань усебічного розвитку людини як особистості зверталось багато видатних мислителів минулого та сучасних науковців. Ідея вдосконалення особистості розглядалася у вітчизняній науковій літературі з другої половини ХІХ ст. як соціальний феномен. У пошуках освітнього ідеалу вчені обговорювали питання про виховання в людини високих етичних якостей крізь призму релігійних ідей (М. Бердяєв, В. Зеньковський, П. Каптерев, П. Флоренський та ін.); про людину як культурний феномен, сенс її життя, мету і результати освіти (В. Бехтерев,

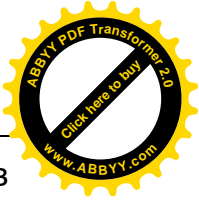
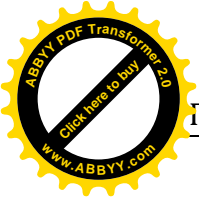
П. Блонський, Т. Грановський, Д. Писарев, К. Ушинський та ін.); про особистість як продукт суспільних відносин (К. Кавелін, П. Лесгафт, В. Мосолов, М. Чернишевський, П. Юркевич та ін.). Проте цільовий орієнтир формування особистості був не визначений. Виходячи з цього, у ХХ столітті проводилися комплексні дослідження в аспекті єдності психічного, біологічного, соціального та особистісних начал (К. Абульханова, Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Деркач, С. Рубінштейн та ін.). У сучасних умовах проблема розвитку розробляється в педагогічному (І. Бех, А. Бойко, Б. Год, М. Євтух, О. Сухомлинська), філософському (Є. Бистрицький, С. Заветний, І. Мартинюк, Л. Сохань, В. Табачковський, В. Шкода), психологічному (К. Альбуханова-Славська, Л. Виготський, І. Кон) та соціологічному (В. Васильков, В. Горленський, Д. Зубенко, І. Терещенко) аспектах.

Вивченню педагогічного доробку О. Бутовського присвячені дослідження вітчизняних (В. Бардінова, М. Зубалій, В. Боровик, М. Булатова, М. Крук, О. Суник) та зарубіжних (В. Агеєвець, Н. Поднебєснова, Л. Фіногенова) дослідників, в яких розглядаються його життєвий і творчий шлях, аналізується внесок у розвиток спортивного руху сучасності, узагальнюються ідеї та практичний досвід фізичного виховання молодого покоління.

Мета статті – визначити необхідність цілеспрямованого аналізу та узагальнення проблеми всебічного розвитку особистості у спадщині видатного педагога.

Виклад основного матеріалу. Олексій Дмитрович Бутовський (1838–1917) належить до когорти видатних учених, педагогів та громадських діячів, яким судилося жити і працювати в епоху соціально значущих перетворень. Період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на теренах Російської імперії і в підросійській Україні зокрема характеризувався поживленням громадської думки до питань освіти, формування нової людини, осмислення освітньо-виховного ідеалу, що були вкрай актуальні, а тому визначені як «питання життя». Проблема пошуку мети, змісту і завдань «загальнолюдської освіти», що базувалася на гуманістичних ідеях гармонійного розвитку та вдосконалення особистості, відображена у творчості представників передової педагогічної думки означуваного періоду (В. Бехтерев, М. Демков, О. Духнович, П. Каптерев, П. Лесгафт, Д. Менделєєв, М. Пирогов, С. Русова, К. Ушинський, П. Юркевич).

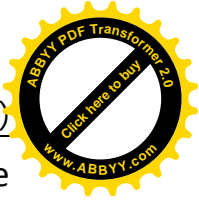
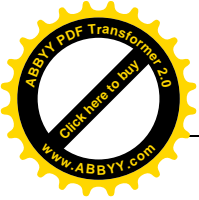
У плеяді прогресивних педагогів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. особливе місце належить О. Бутовському. Він одним із перших усвідомив необхідність створення спеціальної освітньої програми гуманістичної, виховної та оздоровчої спрямованості.

Так, аналізуючи історію розвитку фізичного виховання в історико-педагогічній ретроспективі, зокрема в період Середньовіччя, учений зауважував: «Принцип гармонійного виховання людини був утрачений для школи на багато століть. Він не відновлений і в наш час. Схоластичні прийоми виховання залишили такий глибокий слід у шкільництві, що, незважаючи на значні зміни, які відбулися в педагогічних поглядах, ми й сьогодні спостерігаємо в школі сліди його середньовічного походження» [2, 373–374].

Рушійною силою формування особистості О. Бутовський уважав навчання і виховання. При цьому такі дидактичні категорії, як «розвиток», «виховання», «освіта» вчений розглядав у нерозривній єдності та взаємозв'язку. Так, розвиток особистості розглядався педагогом як процес позитивних змін індивідуальних здібностей людини через діяльність, пізнання навколишнього світу, інших людей, самої себе. Виховання розумілося ним як процес цілеспрямованого розвитку в людини певних якостей свідомості і характеру, поведінки і ціннісних орієнтацій, прагнення до вдосконалення. Освіта визначалася О. Бутовським як інтегративний педагогічний процес, спрямований на формування в людини знань, умінь і навичок, необхідних для самореалізації особистості. Навчально-виховний процес, на думку педагога, має бути спрямований на «підтримку рівноваги у вихованні духовної та фізичної природи людини» [1, 385].

Осмислення історико-філософської сутності виховного ідеалу античності дозволило О. Бутовському розширити розуміння єдності тілесного і духовного особистісних начал. Розглядаючи особистість як біосоціальну істоту, учений був переконаний, що освітній процес має охоплювати життєдіяльність людини у всіх формах її прояву (фізичній, психічній, морально-духовній та естетичній). Відповідно до цього О. Бутовський виокремив напрями навчально-виховного впливу: розумовий, моральний, фізичний, естетичний. До змісту розумового виховання він відносив розвиток «винахідливості», «гостроти судження». Духовність людини вчений ототожнював з такими поняттями, як «самовдосконалення», «традиції», «громадянськість». Моральність розумілася педагогом як повага до іншої особистості, «благородство», «працелюбність», «дисциплінованість», «тверда воля». Фізична освіта, на думку О. Бутовського, відображалася в таких константах, як «здоров'я», «вправність», «сила», «витривалість», активність («приступність духу в будь-якій справі»). Естетичні прагнення особистості педагог пов'язував із загальнолюдськими ідеалами «краси», «художніх здібностей», «пластичності», «витонченості» [2, 359].

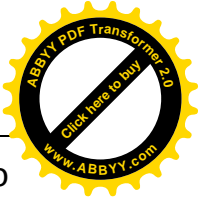
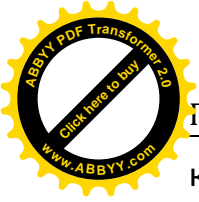
Відзначимо, що О. Бутовський, обстоюючи необхідність не лише всебічного, а й гармонійного розвитку особистості, ключовим концептом педагогічної теорії визначав тілесне (фізичне) виховання. Говорячи про фізичне виховання особистості, педагог використовував поняття «фізична освіта», під яким розумів «розвиток загальних здібностей рухового апарату», що необхідні людині в будь-якому виді діяльності».

Головна мета фізичної освіти, на думку вченого, полягала у формуванні здорової особистості, здатної володіти і свідомо керувати своїми думками та вчинками, раціонально виконувати будь-яку роботу, діяти вправно й енергійно, аналізувати й робити висновки, творчо мислити. Отже, поняття «здоров'я» розглядається О. Бутовським як соціокультурна цінність кожної окремої особистості і на цій основі – всього суспільства.

З огляду на це формування ціннісного ставлення до здоров'я, на думку О. Бутовського, має базуватися на таких основних принципах освітнього процесу: взаємозв'язку навчання з вихованням; особистісно орієнтованого підходу до вихованців; соціальної взаємодії; єдності вимог і поваги до особистості дитини; природо- та культуровідповідності, індивідуалізації, доступності; активності та свідомості; свободи творчої самореалізації та самоактуалізації особистості; педагогічної підтримки.

О. Бутовський був переконаний, що аксіологічна сутність фізичної освіти полягає у збереженні і зміцненні здоров'я молодого покоління, підвищенні працездатності дітей та підлітків, розвитку їхніх етичних уявлень та естетичних почуттів, формуванні готовності повноцінно реалізувати себе в суспільстві. Педагог уважав, що збереження і зміцнення здоров'я – це процес комплексний, інтегрований, систематичний і послідовний, змістовий аспект якого спрямований на примноження фізичних сил і психічних можливостей особистості, формування відповідальної поведінки до власного здоров'я. Відповідно до такого розуміння формування здорового способу життя молодого покоління він розглядав як складний процес біосоціального розвитку особистості; рушійну силу, що активізує процес самопізнання, самовиховання, самовдосконалення дітей та молоді; невід'ємну частину цілісного навчально-виховного процесу шкільної освіти.

Це дозволило вченому визначити важливі змістові напрями фізичної освіти учнівської молоді: 1) забезпечення рухової активності дітей та підлітків; 2) організація раціонального режиму дня та харчування; 3) дотримання правил особистої гігієни; 4) загартування; 5) формування

культури почуттів та поведінки учнів. Отже, з позицій О. Бутовського тілесний розвиток особистості як систематичний процес вправлення рухових здібностей і фізичних якостей індивіда є важливим чинником та передумовою якісних змін психічної, інтелектуальної, духовно-моральної та естетичної сфер особистості.

Важливу роль у формуванні всебічно і гармонійно розвиненої особистості О. Бутовський відводив методам виховання. Пріоритет він надавав практичним методам, що спрямовані на формуванні діяльнісного досвіду дитини. У зв'язку з цим педагог обґрунтував важливість вправлення особистості засобами загальнорозвивальних та гімнастичних вправ, рухливих і спортивних ігор, плавання, фехтування, співу, музики, танців, ручної праці. Прогресивні ідеї педагога з досліджуваної проблеми відображені в таких його працях, як: «Порадник для позакласних занять» (1888), «Проект інструкції для викладання танців в кадетських корпусах» (1889), «Проект організації рухливих ігор як галузі фізичної освіти в кадетських корпусах» (1889), «Проект інструкції для навчання співам та музиці в кадетських корпусах» (1889), «Ручна праця й тілесний розвиток» (1901).

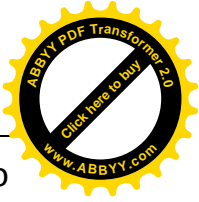
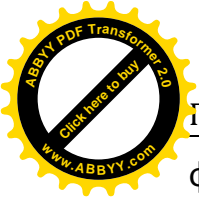
Вивчення та аналіз європейських освітніх традицій, узагальнення педагогічних ідей вітчизняних педагогів та власний досвід практичної діяльності дозволив О. Бутовському визначити соціально-педагогічні умови формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Організація повноцінного освітнього процесу, в якому цілеспрямовано розвивається індивідуальність учня, на думку вченого, передбачає: 1) розробку змісту освіти в навчальних закладах; 2) урахування вчителем психофізіологічних особливостей дітей певного віку і на цій основі визначення оптимальних умов для занять фізичними вправами; 3) створення позитивних методик фізичного, розумового, морально-етичного, естетичного виховання особистості; 4) цільовий відбір змісту професійної підготовки педагогічних кадрів; 5) пропаганду серед населення здорового способу життя.

О. Бутовський був різносторонньою людиною, педагогом, ученим, який вивчав життєво важливі питання, проблеми освіти і виховання, державні закони і реформи. Його наукові дослідження відображені у розробці концепції вдосконалення особистості, що подана в освітньо-виховній моделі (рис. 1) в єдності мети, принципів, змісту, засобів та умов організації освітнього простору.

Рис. 1. Освітньо-виховна модель усебічного розвитку особистості (за О. Бутовським)

Висновки. Таким чином, аналіз теоретичних ідей та практичного досвіду О. Бутовського дозволяє стверджувати, що проблема формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості була ключовою в його педагогічному доробку. Розглядаючи освітньо-виховний процес як процес розвитку сутнісних сил людини, учений визначив його мету (формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості); завдання (виховання

фізично, психічно та соціально здорової особистості, здатної повноцінно реалізувати себе в суспільстві); принципи (єдності навчання і виховання, особистісно орієнтований підхід у вихованні; єдності вимог і поваги до особистості дитини; природо- та культуровідповідності, наочності, активності та свідомості, творчої самоорганізації та самоактуалізації, педагогічної підтримки), змістові напрями (інтелектуальне, фізичне та духовно-моральне вдосконалення індивіда) та соціально-педагогічні умови (взаємозв'язок освітнього простору і соціокультурного середовища; комплексний підхід до вивчення особистості; інтеграція фізичного, інтелектуального, морального розвитку людини; розробка навчально-методичного забезпечення оптимального освітнього процесу; професіоналізм педагогів; системне здійснення медико-гігієнічних заходів серед населення). Результатом удосконалення особистості, на думку вченого, має стати свідоме ставлення до власного здоров'я, що виявляється у прагненні до саморозвитку фізичних якостей і психічних властивостей, самозахисту, самовиховання, культурно-моральної саморегуляції поведінки на валеологічних засадах.

Перспективи подальших наукових розвідок. У наступних розвідках плануємо зосередити увагу на розробці змістового напрямку гармонійного формування особистості засобами фізичного виховання і спорту в педагогічному доробку О.Бутовського.

ЛІТЕРАТУРА

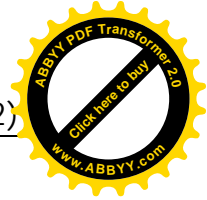
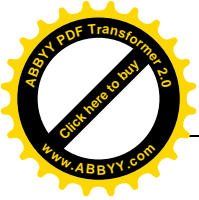
1. Бутовский А. Д. Из чтений по истории и методике телесных упражнений. Методика. 1. Что такое физическое образование / А. Д. Бутовский // Собрание сочинений : в 4 т. / А. Д. Бутовский ; [сост. С. Н. Бубка, М. М. Булатова]. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – Т. 2. – С. 384–401.
2. Бутовский А. Д. Из чтений по истории и методике телесных упражнений. Методика. 2. Физическое образование в древности и в средние века / А. Д. Бутовский // Собрание сочинений : в 4 т. / А. Д. Бутовский ; [сост. С. Н. Бубка, М. М. Булатова]. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – Т. 2. – С. 357–383.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2025 роки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>

РЕЗЮМЕ

О. В. Даниско. Проблема всестороннего развития личности в педагогическом наследии А. Бутовского.

В статье рассматривается проблема всестороннего формирования личности в научно-педагогическом наследии А. Бутовского. Доказано, что ключевым концептом педагогической теории ученый определял телесное (физическое) воспитание. Проанализированы теоретические идеи и практический опыт педагога с целью выявления специфики взглядов на формирование здорового образа жизни как средства полноценного и гармонического развития личности.

Ключевые слова: личность, всестороннее развитие, здоровый образ жизни, физическое воспитание, А. Бутовский.

SUMMARY

O. Danisko. Problem of the full development of the personality IN A. Butovsky's pedagogical heritage.

In article the problem of all-round formation of the person in A. Butovsky's scientific and pedagogical heritage is considered. It is proved that the scientist determined by a key component of the pedagogical theory corporal (physical) education.. Theoretical ideas and practical experience of the teacher for the purpose of revealing of specificity of sights at formation of a healthy way of life as means of high-grade and harmonious development of the person are analysed.

Key words: the person, an all-around development, a healthy way of life, physical training, A. Butovsky.

УДК: 377.8.035.6

Л. А. Кобзаренко

Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж

ЦІННІСНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТНОПЕДАГОГІКИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті висвітлено теоретико-педагогічні аспекти проблеми ціннісно-виховного потенціалу етнопедагогіки, проаналізовано ключові поняття означуваної проблеми, визначено педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних ВНЗ I–II рівнів акредитації засобами етнопедагогіки.

***Ключові слова:** морально-ціннісні орієнтації, цінності, етнопедагогіка, етнізація, народна педагогіка*

Постановка проблеми. Розбудова України як демократичної держави актуалізує завдання адекватного виховання особистості з розвиненою національно-духовною культурою, національною гідністю, яка не тільки має відповідні знання, уміння і навички, а й дотримується певних моральних норм у повсякденній життєдіяльності. На думку Л. Сорочук, засвоєння молоддю національних традицій, системи знань із рідної мови, фольклорних надбань запобігає їх бездуховності та моральному збідненню.

Сучасна освіта шукає перспективні напрями свого реформування та оновлення, спираючись зазвичай на вагомі напрацювання минулого, досліджуючи неоднозначний різноаспектний шлях становлення «систематичної національної освіти» (І. Огієнко) – структурованої системи, що залучає духовність особистості, творить її виховну цілісність та неповторність.

Освіта є унікальною проекцією людського погляду у світовий простір, неповторним утіленням її морально-ціннісних надбань. Особливо актуальний цей процес, коли йдеться про фахову підготовку представників гуманної та людиноцентристської професії – майбутніх педагогів. Для вирішення цих надзвичайно важливих завдань джерелом насаги і правильним дороговказом, безперечно, виступає етнопедагогіка, яка